

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№4/2025, 151-162

ПЕДАГОГИКА

УДК: 37.013

DOI: [10.52754/16948610_2025_4_22](https://doi.org/10.52754/16948610_2025_4_22)

**МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ТАРБИЯСЫН ЖАНА
МАДАНИЯТЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖОЛДОРУ**

**ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И КУЛЬТУРЫ
ШКОЛЬНИКОВ**

HOW TO EDUCATE YOUR STUDENTS TO BE ENVIRONMENTALLY RESPONSIBLE

Кадырова Айдана Дурсуналиевна

Кадырова Айдана Дурсуналиевна

Kadyrova Aidana Dursunalievna

аспирант, Ош мамлекеттик университети

аспирант, Ошский государственный университет

Graduate Student, Osh State University

kadyrovaaidana38@gmail.com

ORCID: 0009-0002-1780-7014

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ТАРБИЯСЫН ЖАНА МАДАНИЯТЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖОЛДОРУ

Аннотация

Макалада окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданиятын калыптандырууга багытталган заманбап билим берүү шарттарындагы практикалык ишмердүүлүктүн натыйжалары көрсөтүлгөн. Изилдөө материалдары Ош шаарынын окуучуларынын, ата-энелеринин жана мугалимдеринин экологиялык маданиятын өнүктүрүүгө, ошондой эле айлана-чөйрөнүн абалын жакшыртууга багытталган сурамжылоолор, интервьюлар, анкеталар жана практикалык сабактар аркылуу чогултулган. Изилдөөнүн натыйжалары теориялык билим менен практикалык ишмердүүлүктүн ортосунда белгилүү бир дал келбөөчүлүктөрдү аныктады. Алынган маалыматтарды талдоо дескриптивдик статистика методдорун колдонуу менен жүргүзүлүп, пайыздык түрдө көрсөтүлгөн. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча сунуштар иштелип чыкты. Иште Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык районундагы тиричилик калдыктарынын полигонунда өткөрүлгөн, окуучулардын экологиялык тарбиясын калыптандырууга багытталган практикалык сабактардын натыйжалары да эске алынган. Туруктуу өнүгүү принциптерине негизделген заманбап экологиялык билим берүү теориялык гана эмес, практикалык да болушу керек, бул окуучуларды реалдуу экологиялык көйгөйлөрдү чечүүгө колдонула турган билим менен камсыз кылат деп белгиленет. Окуучуларды экологиялык тарбия жана маданият маселелерин түшүнүүгө, ошондой эле практикалык ишмердүүлүккө активдүү тартуу зарылдыгы баса белгиленет. Мугалимдер үчүн жаңы методикалык ресурстарды иштеп чыгуу, тажрыйба алмашуу үчүн онлайн платформаларды түзүү жана окуучуларды окутуу үчүн санариптик куралдарды киргизүү сунушталат.

Ачкыч сөздөр: экология, айлана-чөйрө, тарбия, маданият, педагогика, практика, туруктуу өнүгүү, сурамжылоо.

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ

HOW TO EDUCATE YOUR STUDENTS TO BE ENVIRONMENTALLY RESPONSIBLE

Аннотация

В статье представлены результаты практической деятельности, направленной на формирование экологического воспитания и культуры учащихся в современных образовательных условиях. Материалы исследования были собраны с помощью опросов, интервью, анкетирования и практических занятий, ориентированных на развитие экологической культуры учащихся, родителей и учителей-предметников города Ош, а также на улучшение состояния окружающей среды. Результаты исследования выявили определённые несоответствия между теоретическими знаниями и практической деятельностью. Анализ полученных данных выполнен с использованием методов дескриптивной статистики и представлен в процентном выражении. По итогам исследования разработаны рекомендации. В работе также учтены результаты практических занятий, проведённых на полигоне бытовых отходов в муниципальном районе Курманжан Датка города Ош, направленных на формирование экологического воспитания школьников. Подчёркивается необходимость активного вовлечения школьников в осмысление вопросов экологического воспитания и культуры, а также в практическую деятельность.

Ключевые слова: экология, окружающая среда, воспитание, культура, педагогика, практика, устойчивое развитие, опрос

Abstract

The article presents the results of practical activities aimed at shaping the environmental education and culture of students in modern educational conditions. The research materials were collected through surveys, interviews, questionnaires, and practical classes focused on developing the environmental culture of students, parents, and subject teachers in the city of Osh, as well as improving the state of the environment. The results of the study revealed certain discrepancies between theoretical knowledge and practical activities. The analysis of the data obtained was performed using descriptive statistics methods and is presented in percentage terms. Recommendations were developed based on the results of the study. The work also takes into account the results of practical exercises conducted at a municipal waste landfill in the Kurmanzhan Datka district of Osh, aimed at promoting environmental education among schoolchildren. It is noted that modern environmental education based on the principles of sustainable development should be not only theoretical but also practical, providing students with knowledge that can be applied to solving real environmental problems. The need to actively involve schoolchildren in understanding issues of environmental education and culture, as well as in practical activities, is emphasised.

Keywords: ecology, environment, education, culture, pedagogy, practice, sustainable development, survey

Киришүү

Айлана-чөйрөнүн булганышы, шаарлардын экологиялык абалы барган сайын актуалдуу болуп келүүдө, мындай учурда окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданиятын өнүктүрүүнү өзгөчө талап кылат.

Ошондуктан, окуучулардын экологиялык маданиятына өзгөчө көңүл буруу керек. Активдүү практикалык окутуу ыкмаларын ишке ашыруу жана мугалимдерди айлана-чөйрөнү коргоо, тазалоо боюнча билим берүү зарылдыктары бар.

Д. Шаматов жана башкалар (2024), Кыргызстандын мектептериндеги билим берүүнүн сапатына билим берүү кызыкдар тараптарынын көз караштарын изилдеп, мектеп чөйрөсүнүн экологиялык дүйнө таанымды калыптандыруудагы ролуна басым жасашкан.

С. Сергей жана башкалар (2024) Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан жана Өзбекстандагы жогорку окуу жайларында (ЖОЖ) экологиялык билим берүүгө салыштырмалуу талдоо жүргүзүп, жалпы көйгөйлөрдү жана өнүгүү үчүн келечектүү багыттарды аныкташкан. А. Зулушова жана Д.А. Эмилбековалар (2021) суу ресурстарын жана биоэкологиялык өзгөчөлүктөрүн талдоо аркылуу студенттердин өз алдынча ой жүгүртүүсүн жана экологиялык аң-сезимин өнүктүрүүнү изилдеп, экологиялык компетенттүүлүктүн негизи катары суроо-талапка негизделген окутуунун натыйжалуулугун баса белгилешкен.

А. Адиева баштаган авторлор (2025), Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында экологиялык билим берүү менен экономиканын интеграциясын изилдеп, окуу пландарында дисциплиналар аралык ыкмалардын маанилүүлүгүн баса белгилешкен.

Изилдөөчүлөр И. Канлас жана З. Абдисаламовна (2024), Кыргызстандын билим берүү уюмдарында туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүнү ишке ашыруу боюнча мугалимдердин көз караштарын изилдеп, бул процессте мугалимдерди колдоонун зарылдыгын аныкташкан.

Авторлор мугалимдер үчүн системалуу кесиптик өнүгүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилеп, экологиялык демилгелерди ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн мектептердин, жамааттардын жана өкмөттүк органдардын ортосундагы кызматташтык туруктуу өнүгүү принциптерин эффективдүү интеграциялоону жакшыртаарын белгилешкен. М. Алиман баштаган авторлор (2021), айлана-чөйрөгө карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандырууга негиз салган концептуалдык окутуу ыкмаларына көңүл бурушкан.

Р. Казакбаева (2023) өзүнүн изилдөөсүндө келечектеги мугалимдер үчүн бекем билимди жана экологиялык жоопкерчиликти калыптандырууда фундаменталдык даярдыктын маанилүүлүгүн белгилеген.

Изилдөөнүн максаты заманбап билим берүү шарттарында окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданиятын калыптандырууда практикалык иш аракеттердин натыйжасын баалоо.

Изилдөөнүн милдеттери жалпы билим берүү мекемелериндеги окуучулардын жана педагогдордун экологиялык аң-сезиминин деңгээлин жана практикалык иш аракетин баалоо каралды. Практикага негизделген окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданиятын жогорулатуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу зарылдыгы келип чыкты.

Материалдар жана методдор

Жалпы билим берүү чөйрөсүндө окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданиятын калыптандыруу маселелерин изилдөө үчүн комплекстүү эмпирикалык методология ишке ашырылды. Сандык жана сапаттык анализдер айкалыштырылып, Кыргызстандын түштүк аймагындагы – Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык аймагына басым жасалды. Негизги илимий изилдөө иштери № 5 Ж. Бөкөнбаев атындагы жалпы билим берүү мектеби мекемеси жана Ош мамлекеттик университетинин табият таануу, дене тарбия, туризм жана агрардык технология институтунун ботаника, жалпы биологиялык дисциплиналар жана биологияны окутуунун усулу кафедрасында аткарылды.

Изилдөө 2020-жылдын август-ноябрь айынан 2025-жылдын сентябрь айына чейин жүргүзүлдү. Жалпы 180 респондент катышты. Анын 150сү окуучу (5-11-класстар), 10 мугалим жана 20 ата-эне (орточо жашы 25 жаштан 55жашка чейин) катышкан. Респонденттердин орточо жашы 10 жаштан 17 жашка чейин болгон, жынысына карата бөлүштүрүүдө айырма болгон (65 кыз балдар, 85 эркек балдар).

Изилдөө кыргыз жана орус тилдеринде жүргүзүлдү. Катышуу критерийлерине белгиленген жалпы билим берүү мекемелерине изилдөө демилгелерине катышуу ыктыярдуу макулдуктар (жашы жете электер үчүн ата-энесинин макулдугу) кирген.

Маалыматтарды чогултуу эки негизги ыкма аркылуу жүргүзүлдү: сурамжылоо жана атайын даярдалган интервьюлар. Сурамжылоо Google Forms аркылуу жүргүзүлдү. Сурамжылоо үчүн 13 суроо даярдалды. Мугалимдер үчүн интервьюга негизделген 6 суроо жана ата-энелер үчүн 5 суроо даярдалып сурамжылоо жана суроо жооптор жүргүзүлдү.

Мындан сырткары Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык аймагындагы турмуш тиричилик калдыктарын бөлүп таштоочу жайына окуучуларды экологиялык тарбиясын калыптандыруу максатта практикага барышты (*сүрөттөр, фоторепортаждар*) аларга ар түрдүү таштандыларды бөлүп алуу жөнүндө сабак өтүлдү.

Изилдөөнүн бардык этаптары этикалык принциптерди сактоо менен жүргүзүлдү, атап айтканда маалымат берилген макулдук, ыктыярдуу катышуу, анонимдүүлүк, купуялуулук жана курактык өзгөчөлүктөрү эске алынды. Изилдөө Америкалык социологиялык ассоциациянын этикалык кодексинин жоболорун сактоо (*asanet.org, 1997*) менен жүргүзүлдү.

SWOT анализин колдонуу менен изилденген экологиялык тарбия жана маданиятты калыптандыруу боюнча маалыматтардын күчтүү жана алсыз жактары, ошондой эле аймактагы экологиялык билим берүүнүн өнүгүүсүнө тийгизүүчү мүмкүнчүлүктөр жана коркунучтар аныкталды. Топтолгон маалыматтардын негизинде жалпы билим берүү мектептеринин мугалимдери үчүн сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар

Жалпы билим берүү мекемелериндеги окуучулардын, мугалимдердин жана ата-энелердин экологиялык тарбиясынын жана маданиятынын деңгээлин баалоо боюнча изилдөөлөр жүргүзүлдү.

Учурда айлана-чөйрөнүн тазалыгы, экологиялык тарбия, экологиялык маданият менен тыгыз байланышта жана маанилүү болуп келүүдө.

Экологиялык маселелер илимий же активисттик гана тынчсызданууну пайда кылбастан – алар коом үчүн туруктуу өнүгүү стратегияларынын негизги компонентине айланды, анда билим берүү маанилүү ролду ойнойт.

Жаш муундарга билим берүүдө айлана-чөйрөгө карата жаңы баалуулуктар системасы, жүрүм-турум экологиялык тарбия мамилелери жана жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыруу милдети жүктөлгөн.

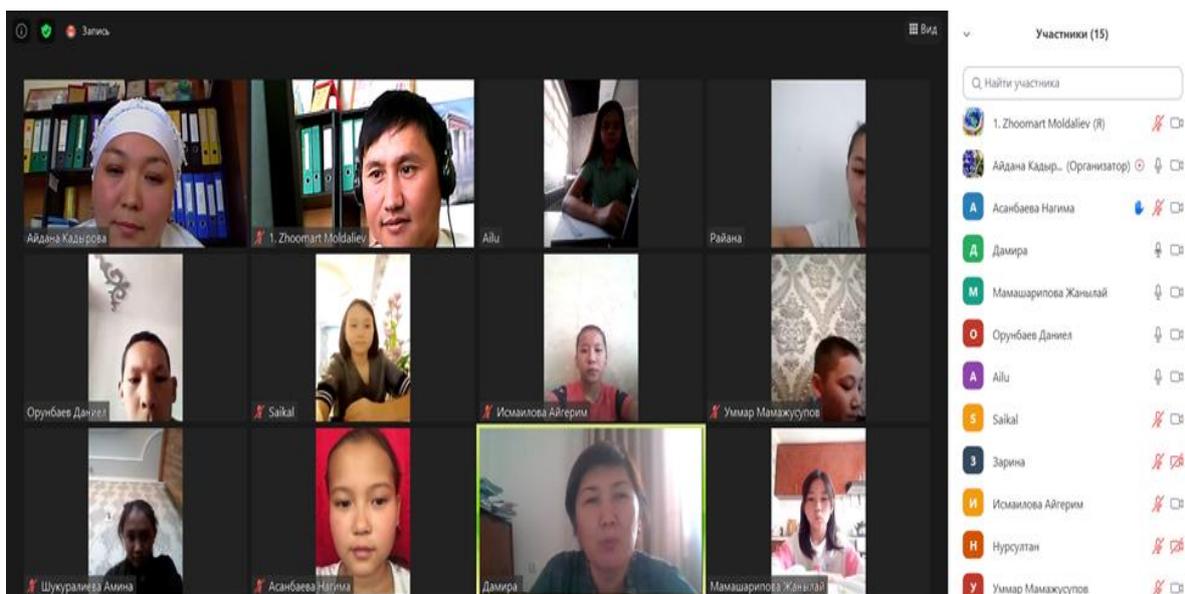
Мына ушул мааниде экология табигый илимдердин бир тармагы гана болбостон, социалдык, маданий, психологиялык жана билим берүү өлчөмдөрүн камтыган баалуулукка негизделген категорияга айланат.

Өз кезегинде, экологиялык билим берүү адам менен жаратылыштын ортосундагы гармониялуу мамилени камсыз кылуучу билимдерди, көндүмдөрдү жана компетенцияларды, ошондой эле дүйнө таанымды жана жүрүм-турум багыттарын өнүктүрүү процесси катары аныкталат.

Экологиялык билим берүүнүн жана тарбиянын маңызы экологиялык коркунучтар жөнүндө маалымат берүүдө гана эмес, ошондой эле күнүмдүк жашоодо экологиялык маданиятты калыптандыруу, айлана-чөйрөнү тазалоо зарылдыктары маанилүү.

Бул контексттеги негизги категориялардын бири – экологиялык аң-сезим – бул адамдын экологиялык көйгөйлөрдү таануу, аларды өзүнүн жүрүм-туруму менен байланыштыруу жана жаратылышты коргоого багытталган чечимдерди кабыл алуу жөндөмү.

Автор 2020-жылдын август, ноябрь айына чейин аралыктан электрондук окутуу форматында "Туруктуу өнүгүү максатындагы билим берүү" долбоорунун алкагында “Окуучуларга экологиялык тарбияны жана маданияты калыптандыруу маселелери” аталышындагы онлайн сабактарды өткөн (1-сүрөт).

1. Сүрөт. “Окуучуларга экологиялык тарбияны жана маданияты калыптандыруу маселелери” аталышындагы онлайн сабакта.

Ошондуктан, мугалимдерди экологиялык компетенттүүлүгүн окутуу, методикалык ресурстарга жеткиликтүүлүгүн жана административдик колдоо аркылуу жогорулатуу

ийгиликтүү эко-долбоорлор үчүн өтө маанилүү. Билим берүү процессинде экологиялык принциптерди бекемдеген чөйрөнү түзүү да бирдей маанилүү – мектептерде энергияны үнөмдөөчү технологияларды киргизүү, таштандыларды сорттоо, мектептин аймагын жашылдандыруу жана окуучуларды, ата-энелерди жана жергиликтүү жамааттарды камтыган эко-демилгелерди уюштуруу. Бардык кызыкдар тараптардын координацияланган аракеттери аркылуу гана синергетикалык эффектке жетишүүгө болот.

Ошентип, экологиялык билим берүү келечекке негизги инвестиция катары пайда болот. Бул жөн гана билим эмес, ошондой эле ой жүгүртүү, маданий норма жана жашоо образы. Максат – экологиялык маселелердин маанилүүлүгүн таанып эле тим болбостон, жеке адамдардан баштап жарандык катышууга чейин бардык деңгээлде жоопкерчиликтүү иш-аракет кылууга даяр болгон инсандарды экологиялык маданиятын калыптандыруу зарыл. Мектептер, социалдык институт катары, аң-сезимдүү, боорукер жана экологиялык жактан жоопкерчиликтүү жарандарды тарбиялоого уникалдуу мүмкүнчүлүк берет. Окуучулардын экологиялык тарбиясы, жүрүм-турум стратегияларынын жана жаратылышка карата жоопкерчиликтүү мамилесинин деңгээлин баалоо үчүн сурамжылоо жүргүзүлдү. Анын жыйынтыгы көрсөтүлдү (1-таблица).

Сурамжылоо маалыматтары Ош шаарынын окуучуларынын, ата энелердин, предметтик мугалимдердин экологиялык маданиятынын калыптануусун жана айлана-чөйрөнү коргоо боюнча жалпы маалымдуулук деңгээли бар экенин көрсөтөт, бирок билим менен иш жүзүндөгү аракеттердин ортосунда айрым дал келбөөчүлүктөр бар. Тактап айтканда, респонденттердин 100% таштандыларды сорттоо жөнүндө билишет, бирок алардын 40% гана үй-бүлөлөр муну иш жүзүндө колдонорун билдиришкен. Бул окуучулардын арасында айлана-чөйрөнү коргоо боюнча белгилүү бир деңгээлде аң-сезим бар экенин көрсөтөт, бирок ошол эле учурда бир нече көйгөйлүү аспектилерди ачып берет.

Натыйжалар көрсөткөндөй, санарип платформалар респонденттердин көбү үчүн айлана-чөйрө жөнүндө маалыматтын негизги булагы болуп саналат: 35% *YouTube* аркылуу, 40% *Instagram* аркылуу маалымат алышат, ал эми 20% гана мектеп сабактарын билим булагы катары аташкан. Бул жагдай айлана-чөйрө боюнча билим алуунун сапатын төмөндөтүп, көйгөйдү түшүнүүнүн терендигин чектейт. Ошол эле учурда, катышуучулардын жоопторунда экологиялык маселелерге карата эмоционалдык катышуунун жогорку деңгээли байкалат: респонденттердин 35%ы айлана-чөйрөнүн булганышын көргөндө кайгырат, 25%ы ачууланат жана 25%ы уялат. Кайдыгер караганы 15%. Натыйжалар ошондой эле окуучулар шаардагы экологиялык маселелерди чечүүдө биринчи кезекте билим берүүгө (30%) таянарын, ал эми 60%ы мамлекеттик жөнгө салууну маанилүү деп эсептей турганын жана 10%ы коомдук демилгелерди баса белгилей турганын көрсөтөт. Ата-энелердин жана педагогдордун экологиялык маданиятка болгон мамилесин изилдөө жана анын азыркы билим берүү чөйрөсүндөгү натыйжалуулугун баалоо үчүн интервьюлар жүргүзүлдү, жыйынтыктары көрсөтүлгөн (2-3-таблица). Мугалимдердин жоопторун талдоо көрсөткөндөй, экологиялык тарбия жана маданият жөнүндө интеграцияланган курстар жалпы билим берүү курстарына киргизилет (60%), ал эми педагогдордун 40%ы аларды класстан тышкары иш-чаралар аркылуу кошот деп белгилешкен.

1-таблица. Сурамжылоонун жыйынтыктары

№	Суроо	Жооптор (%)
1	Сиз жаратылышта (табиятта) канчалык көп убакыт өткөрөсүз?	Күн сайын - 45%, Жумасына 1-2 жолу - 12%, Сейрек - 43%
2	Сыртта (айлана-чөйрөдө) жүрүп көргөн таштандыларды эмне кыласыз?	Таштандыга ыргытуу - 65%, Үйгө алып кетүү - 10%, Ордунда калтыруу - 25%
3	Таштандыларды сорттоо деген эмне экенин билесизби?	Ооба - 75%, Жок - 25%
4	Табият жөнүндө маалыматтын кайсы булактарын колдоносуз?	YouTube - 35%, Instagram - 40%, Мектеп сабактары - 20%, Башкасы - 5%
5	Булганган айлана-чөйрөнү көргөндө кандай сезимде болосуз?	Кайгы - 35%, Ачуу - 25%, Уят - 25%, Кайдыгерлик - 15%
6	Бөлмөдөн чыгып жатканда жарыкты өчүрөсүзбү?	Ар дайым - 60%, Кээде - 30%, Эч качан - 10%
7	Кайра колдонулуучу бөтөлкө же баштык колдоносузбу?	Ар дайым - 50%, Кээде - 30%, Эч качан - 20%
8	Шаарыңыздагы кайсы экологиялык маселе сизди көбүрөөк тынчсыздандырат?	Абанын булганышы - 60%, Дарактардын кыйылышы - 30%, Башкалар - 10%
9	Мектебиңизде экологияны жакшыртуу үчүн эмнени өзгөртмөксүз?	Көбүрөөк урналар - 30%, Жашыл аймактар - 40%, Экосабактар - 20%, Башкасы - 10%
10	Сиздин үй-бүлөңүз таштандыларды сорттойбу?	Ооба - 40%, Жок - 60%
11	Сиздин мектепте жаратылыш бурчу же эко-лаборатория барбы?	Ооба - 60%, Жок - 40%
12	Кайсы экологиялык аракетиниз менен сыймыктанасыз?	Дарак отургузуу - 40%, Аймакты тазалоо - 60%.
13	Ош шаарындагы экологиялык абалды эмне жакшырта алат?	Билим берүү - 30%, Мамлекеттик жөнгө салуу - 60%, Коомдук демилгелер - 10%.

Булак: автордун талаа материалдары

Бардык респонденттер (100%) практикалык экологиялык сабактарды же семинарларды өткөрүшөт, бул мугалимдердин экологиялык билим берүүгө даяр экендигин көрсөтөт. Мугалимдердин пикири боюнча, экологиялык маданиятты өнүктүрүүнүн эң натыйжалуу ыкмалары интерактивдүү сабактар (50%), долбоорго негизделген окутуу (50%) болуп саналат.

2-таблица. Мугалимдердин интервьюсуна жооптор

№	Суроо	Жооптор (%)
1	Окуу планыңызда экологиялык билим берүү кандай орунду ээлейт?	Интеграцияланган курстар - 60%, Класстан тышкары иш-чаралар - 40%
2	Сиз экологиялык практикалык сабактарды же семинарларды өткөрүп катышасызбы?	Ооба - 100%,
3	Экологиялык маданиятты өнүктүрүүдө тарбия берүүдө кайсы ыкмалар эң натыйжалуу?	Интерактивдүү сабактар - 50%, Долбоорго негизделген окутуу - 25%, Топтук иш, талаа сабактары - 25%
4	Бул процессте санариптик платформалар кандай роль ойнойт?	Кошумча - 75%, Негизги - 25%
5	Мектептин администрациясы экологиялык демилгелерди колдойбу?	Ооба, активдүү - 90%, Жарым-жартылай/формалдуу - 10%
6	Экологиялык билим берүүнүн кайсы натыйжаларын эң маанилүү деп эсептейсиз?	Окуучулардын жүрүм-турумунун өзгөрүшү - 60%, Сынчыл ой жүгүртүү, жарандык катышуу - 40%

Булак: автордун талаа материалдары

Санарип платформаларына келсек, респонденттердин 75%ы аларды кошумча куралдар деп эсептесе, 25%ы гана окуу процессинде негизги ролду аткарат. Институционалдык колдоо орточо: мугалимдердин 62%ы активдүү административдик колдоону белгилешсе, 38%ы жарым-жартылай же формалдуу катышууну билдиришкен. Мугалимдердин айтымында, экологиялык билим берүүнүн эң маанилүү натыйжалары - окуучулардын экологиялык маданиятынын өзгөрүшү (60%) жана сынчыл ой жүгүртүүнүн жана жарандык катышуунун өнүгүшү (40%).

Бул экологиялык билим берүү билим алууга гана эмес, активдүү жашоо позициясын калыптандырууга багытталганын көрсөтөт. Ата-энелер менен болгон маектин жыйынтыгы көрсөткөндөй, 64% балдарынын айлана-чөйрөгө болгон маданиятынын деңгээлин жогору же жетиштүү деп баалашат, ал эми 36% орточо жана жакшыртууну талап кылат деп эсептешет. Айлана-чөйрөнүн тазалыгына болгон жоопкерчиликти калыптандырууда жалпысынан оң тенденцияларды көрсөтөт, бирок андан ары иш алып баруу керектигин да билдирет. Үй чарбаларынын 25% жаратылыш жана айлана-чөйрөнү коргоо жана тазалыгы темаларын дайыма талкуулашат, 50% кээде, ал эми 25% сейрек же эч качан талкуулашпайт, бул үй-бүлөлөрдөгү экологиялык маданиятынын бирдей эместигин чагылдырат.

3-таблица. Ата-энелердин маектеринин жыйынтыгы

№	Суроо	Жооптор (%)
1	Балаңыздын айлана-чөйрөнү таануу деңгээлин кандай баалайсыз?	Жетиштүү - 64%, Жакшыртууну талап кылат - 36%.
2	Үйдө жаратылыш жана айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө сүйлөшөсүздөрбү?	Ооба, дайыма - 25%, Ооба, кээде - 50%, Сейрек же эч качан - 25%
3	Балаңызды үй тиричилигиндеги экологиялык практикага тартасызбы?	Ооба - 70%, Жарым-жартылай/сейрек - 30%
4	Мектептин экологиялык демилгелерине кандай жооп кайтарасыз?	Оң баа - 75%, Нейтралдуу - 25%
5	Мектептерде экологиялык билим берүүнү эмне жакшырта алат?	Көбүрөөк практикалык иш-чаралар, ата-энелердин катышуусу - 58%, Санариптик шаймандар, заманбап окутуу ыкмалары - 42%

Булак: автордун талаа материалдары

Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык аймагындагы турмуш тиричилик калдыктарын бөлүп таштоочу жайына (2-сүрөт) практикага барышты. Ошол эле учурда, ата-энелердин 70% балдарын үй тиричилигиндеги экологиялык практикага тартышат, бул практикалык деңгээлде экологиялык маданиятты өнүктүрүүдө маанилүү фактор болуп саналат, бирок 30% жарым-жартылай же сейрек тартышат. Мектептин экологиялык демилгелерин колдоону ата-энелердин 75% билдиришсе, 25% бейтарап бойдон калууда, бул мектеп тарабынан уюштурулган экологиялык иш-чараларга үй-бүлөнүн жалпысынан жагымдуу мамилесин көрсөтөт. Ата-энелер экологиялык билим берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатып экологиялык тарбиялоо көбүрөөк практикалык иш-чараларды жана үй-бүлөнүн катышуусун (58%), ошондой эле санариптик куралдарды жана заманбап окутуу ыкмаларын көбүрөөк колдонууну (42%) талап кылат деп эсептешет, бул экологиялык билим берүүдөгү жаңыланган ыкмаларга болгон талапты баса белгилейт.

Окуучулар өз ыктыяры менен катышып экологиялык маданиятын калыптандыруу идеяларын теңтуштарынын (классташтарынын) арасында жайылтууга макулдуктарын беришти.

Мындан тышкары, окуучулардын экологиялык маданиятын компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү педагогикалык практикага баа берүү үчүн SWOT анализи жүргүзүлдү. Бул анализ учурдагы ыкмалардын күчтүү жана алсыз жактарын, ошондой эле экологиялык маданиятына жана тарбиясына байланыштуу мүмкүнчүлүктөрдү жана коркунучтарды аныктады.

Натыйжалар 4-таблицада келтирилген, бул мектептерде экологиялык маданиятынын натыйжалуулугун жана келечектеги перспективаларын тереңирээк баалоого мүмкүндүк берет.

SWOT анализи экологиялык билим берүүдөгү педагогикалык практиканын негизги күчтүү жактары окуучулардын айлана чөйрөнү тазалоо иш-чараларына активдүү катышуусу, мугалимдер менен ата-энелердин колдоосу, ошондой эле эко-чакырыктардын жана чыгармачылык тапшырмалардын болушу экенин көрсөтөт.

Бирок, экологиялык сабактар үчүн материалдык жана техникалык ресурстардын чектелүүсү, экологиянын бардык предметтер боюнча системалуу интеграциясынын жоктугу жана айрым педагогдордун заманбап эко-практикалар боюнча жетиштүү деңгээлде даярдыгынын жоктугу сыяктуу олуттуу кемчиликтер да бар.

Ошол эле учурда, коркунучтарга туруктуу каржылоонун жоктугу жана урбанизациянын жана керектөөчүлүк баалуулуктардын жаштардын жаратылышка болгон мамилесине кирет. Бул факторлор экологиялык компетенттүүлүктү өнүктүрүүгө комплекстүү мамиле жасоо зарылдыгын баса белгилейт, анда учурдагы артыкчылыктарды да, олуттуу көйгөйлөрдү да эске алуу керек. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы жергиликтүү маданий, социалдык жана экономикалык өзгөчөлүктөрдү эске алган экологиялык билим берүүнүн комплекстүү модели зарыл экенин көрсөтүп турат.

2. Сүрөт. Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык аймагындагы турмуш тиричилик калдыктарын бөлүп таштоочу жайы.

Билим берүү демилгелеринин натыйжалуулугу, салттуу педагогикалык ыкмалар санариптик куралдар жана билим берүү процессинин катышуучуларынын ортосундагы активдүү өз ара аракеттенүү менен айкалышканда бир кыйла жогорулайт. Билим берүү мекемелеринин, жергиликтүү бийлик органдарынын, коомдук демилгелердин жана үй-бүлөлөрдүн ортосундагы экологиялык маданиятка өзгөчө көңүл буруу керек. Изилдөөнүн бардык этаптары ыктыярдуу катышууга маалымат макулдук берилген, анонимдүүлүк, купуялуулук жана курактык өзгөчөлүктөрдү эске алуу принциптерин сактады.

4-таблица. Окуучулардын экологиялык тарбиясын билимин өнүктүрүүдөгү практиканын SWOT анализи

Күчтүү жактары (Strengths)	Алсыз жактары (Weaknes)
Окуучулардын жаратылышты коргоо иш-чараларына активдүү катышуусу (айлана чөйрөнү тазалоо, таштандыны чогултуу жана сорттоо таштанды дарак отургузуу)	Тиричилик калдыктарын бөлүп таштоо боюнча практикалык билимдин жетишсиздиги
Мугалимдердин жана ата-энелердин колдоосу	Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча сабактарды системалуу интеграциялоонун жоктугу
Эко-чакырыктардын жана чыгармачылык тапшырмалардын болушу	Мугалимдердин инновациялык эко-практикалар жөнүндө билиминин чектелүүсү
Санарип платформаларды колдонуу (Canva, Telegram, Google Forms)	Кээ бир окуучулардын өз алдынча экологиялык ой жүгүртүүгө даярдыгынын төмөндүгү

Мүмкүнчүлүктөр (Opportunities)	Коркунучтар (Threats)
Өкмөттүк эмес уюмдар жана экологиялык демилгелер менен кызматташтыкты кеңейтүү	Экологиялык долбоорлорду туруктуу каржылоонун жетишсиздиги
Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча билим берүүдө STEAM ыкмаларын ишке ашыруу	Урбанизациянын жана керектөөчүлүк баалуулуктардын жаштардын экологиялык аң-сезимине тийгизген таасири
Экологиялык экологиялык маданиятын калыптандыруу идеяларын жогорулатуу үчүн жергиликтүү маалымат каражаттарын жана социалдык тармактарды тартуу	Жергиликтүү экологиялык саясаттын ишке ашырылышына жетиштүү көзөмөлдүн жоктугу

Булак: автордун талаа материалдары

Бул этикалык алкак мектепке негизделген экологиялык багыттагы программалар үчүн сунушталат, анткени ал балдардын укуктарын коргоп эле тим болбостон, билим берүү процессине ишенимди арттырып, ачыктыкты, кызматташтыкты жана жеке катышууну өнүктүрөт.

Талкуулоо. Изилдөөнүн жыйынтыгында окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданияттын өнүктүрүү үчүн натыйжалуу педагогикалык шарттарды түзүүнүн маанилүүлүгүн тастыктады.

Авторлор мектептерде экологиялык билим берүүнү колдоо мугалимдердин жана администраторлордун аракеттерине көз каранды экенин, алар экологиялык демилгелерди ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүшү керектигин аныкташкан.

Экологиялык билим берүүдө практикалык сабактар иш аракеттердин маанилүүдүгү белгиленди. Корутундулар көптөгөн заманбап изилдөөлөргө дал келди.

Жыйынтыктоо Изилдөөнүн жыйынтыгында окуучулардын экологиялык тарбиясын жана маданияттын калыптандыруу боюнча сунуштар иштелип чыкты. Мындан сырткары Ош шаарынын Курманжан Датка муниципалдык аймагындагы турмуш тиричилик калдыктарын бөлүп таштоочу жайында окуучуларды экологиялык тарбиясын калыптандыруу максатындагы практикалык сабактарынын жыйынтыктары эске алынды. Мугалимдер үчүн жаңы методикалык ресурстарды иштеп чыгууну, тажрыйба алмашуу үчүн онлайн платформаларды түзүүнү жана окуучулардын окуусу үчүн санариптик куралдардын колдонулуусу сунушталды.

Колдонулган адабияттар

1. Дастанбек кызы, К., Мурзакметов, А. (2023). Кыргыз макал-лакаптарында педагогикалык ойлордун берилиши. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, (1(1), 30–37. [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_4](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_4)
2. Adieva, A. A., Atabekova, N. K., Kelgenbaeva, K. A., Bekboeva, R. R., Uraimova, T. A. (2025). Issues of Environmental Education and Development of Green Economy in Contemporary Universities of Kyrgyzstan. In *Bridging the Gap Between the Higher Education and Labor Markets: Relevance of the Fourth Industrial Revolution* 213-220. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-96-1933-7_24

3. Aliman, M., Mutia, T. (2021). The effect of digital eco-learning in student worksheet flipbook to environmental project literacy and pedagogic competency. *JOTSE: Journal of Technology and Science Education*, 11(2), 357-370. <https://upcommons.upc.edu/handle/2117/357268>
4. *Asanet.org* (1997). Official site. <https://www.asanet.org/about/ethics/>
5. Canlas, I. P., Abdisalamovna, Z. A. (2024). Education for Sustainable Development in Kyrgyzstan Schools: Teachers' Voices. In *SDGs in the Asia and Pacific Region* 723-744. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-17463-6_85.pdf
6. Kazakbaeva, R. (2023). Knowledge Base for Classroom Preparedness: Analyzing Initial English Language Teacher Education in Kyrgyzstan. *SAGE Open*, 13(4). <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/21582440231220734>
7. Sergey, B., Alfiya, A., Gulmira, A., Ainura, A., Alexandr, P. (2024). Education for sustainable development: comparative analysis and prospects at universities in Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. *Discover Sustainability*, 5(1). <https://link.springer.com/article/10.1007/s43621-024-00343-x>
8. Shamatov, D., Tajik, M. A., Karakus, M., Mukhamejanova, A. (2024, July). Exploring school-based education stakeholders' perspectives on quality of education in Kyrgyzstan in the context of Schools2030. *Bulletin of Abai Kazakh National Pedagogical University. Series of Natural-Geographical Sciences*, 71 (1). https://schools2030.org/wp-content/uploads/2024/12/3.-Nazarbayev_Final-report_Kyrgyzstan_July-clean.pdf
9. Zulushova, A., Emilbekova, D., Isakova, U., Shermatova, Z., Manasov, N., Suiunbekova, A., Abdullaeva, Z. (2021). Students' Self-Organization and Problem Solving Competencies Formation in Explaining Water Resources Ecological Conditions and Bioecological Features of *Azolla caroliniana*. *Creative Education*, 12(8), 1848-1857.